

Pandemi ve Yetişkin Eğitimi: Covid-19 Deneyiminden Yansıyanlar

Pandemic and Adult Education: Reflections from the Covid-19 Experience

Fatma Tezcan

Yazar Bilgileri

Fatma Tezcan
Dr., Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi, Eğitim Bilimleri,
fatmatezcan17@gmail.com

ÖZ

Covid-19 pandemisi, insanlığın yaşadığı önceki pandemiler ile karşılaştırıldığında daha hızlı biçimde, dünyada pek çok ülkeye yayılmıştır. Bu süreçte ülkelerin ve sağlık sistemlerinin pandemi ile baş etme stratejileri buzdağının üst kısmını oluştururken, geri kalan daha geniş kısımda ise pandeminin çeşitli alanlardaki olası etkileri, pandemi sonrası dünya üzerine öngörüler ve tartışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışını, etkilerini ana hatlarıyla ele almak ve bu deneyimden yetişkin öğrenmesi ve eğitimi alanında çıkarılabilecek sonuçları tartışmaktır. Bireyin tutum ve davranışı ile topluluk arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığı pandemi sürecinde, yetişkin eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Covid-19 pandemisi, yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak sağlık okuryazarlığına ek olarak olası afet süreçlerinin yönetilmesinde eğitimin kilit bir role sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak vatandaşlara sağlık okuryazarlığı konusunda bilgi ve farkındalık kazandırılmasında, yetişkin eğitimi alanından yararlanılmalı; yetişkin eğitimi ve öğrenmesi, ulusal afet stratejisinin ve ulusal afet eylem planının bir parçası olmalıdır.

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler
Yetişkin Eğitimi
Yetişkin Öğrenmesi
Covid-19
Pandemi
Sağlık Okuryazarlığı

Keywords

Adult Education
Adult Learning
Covid-19
Pandemic
Health Literacy

Makale Geçmişi

Geliş: 06.02.2022
Düzeltilme: 04.05.2022
Kabul: 12.05.2022

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic has spread to many countries around the world more rapidly than previous pandemics experienced by humanity. In this process, while the strategies of countries and health systems to deal with the pandemic are formed the upper part of the iceberg, the possible effects of the pandemic in various areas, predictions and discussions on the post-pandemic world are carried out in the rest of the larger part. The aim of this study is to outline the emergence and effects of the Covid-19 pandemic and to discuss the conclusions that can be drawn from this experience in the field of adult learning and education. The importance of adult education emerges in the pandemic process, where the relationship between the individual's attitude and behavior and the community is redefined. The Covid-19 pandemic shows that, in addition to health literacy as part of lifelong learning, education has a key role in managing potential disaster processes. As a result, the field of adult education should be utilized in raising citizens' knowledge and awareness about health literacy; adult education and learning should be a part of the national disaster strategy and the national disaster action plan.

Makale Türü

Derleme

Önerilen Atıf Tezcan, F. (2022). Pandemi ve yetişkin eğitimi: Covid-19 deneyiminden yansıyanlar. *TEBD*, 20(2), 450-470. <https://doi.org/10.37217/tebd.1068950>

Giriş

Çin'in Wuhan Eyaleti'nde ilk olarak 2019 yılı Aralık ayında ortaya çıkan Koronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığı, insanlığın yaşadığı önceki salgınlar dikkate alındığında, daha hızlı bir biçimde dünyanın pek çok ülkesine yayılarak küresel bir salgına dönüşmüştür. Pandemi neredeyse tüm dünyada karantina uygulamaları ve hastalıktan korunma önlemleriyle yaşam rutinlerinin değişmesine neden olmuştur. Pandemi, sağlıkla ilgili olmakla birlikte, sağlık alanının yanında diğer alanları da doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Buna göre pandemi sürecinde ilk ve en çok etkilenen alanların başında eğitim, ekonomi ve sosyal yaşam gelmektedir (Abacıoğlu ve Badur, 2020). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) pandemi ilanını takip eden günlerde, Covid-19'a karşı ilk önlem olarak ülkelerin sınır girişlerini kapatması ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri etkilerken, pek çok ülkede okul eğitimine ara verilerek, uzaktan eğitim sistemleri işe koşulmuş, "karantina ile toplumsal hareketliliğin kısıtlanması" yoluna gidilmiştir (Yenen, 2020, s. 121). Pandemi ile eğitimin örgün kısmında uzaktan öğretim sistemine dönüşüm yaşanırken, yetişkin eğitimi alanında ise yetişkinler açısından yeni öğrenme alanları ortaya çıkmıştır.

Öğrenme, bireyin tüm yaşamına yayılan doğası ile sürekliliği olan bir kavramdır ve günlük yaşamın bir parçasıdır. Dolayısıyla, yetişkin eğitimi ve öğrenmesi etkinlikleri genel anlamda bireyin yaşamıyla, günlük yaşamda karşılaştığı problemler ve gereksinimleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu anlamda Covid-19 pandemisi, bireylerin öğrenme davranışının tıbbi yöne çevrilmesine neden olmuştur (Lopes ve McKay, 2020). Pandemi sürecinde yetişkinlerin sağlık konusundaki bilgi ve tutumlarının önemi ortaya çıkmıştır.

Covid-19 pandemisi, yetişkinler için sağlık alanı başta olmak üzere yeni öğrenmeleri gerekli hâle getirmiştir. Pandemi sürecinin yönetilmesinde bireyin tutum ve davranışı ile grup etkileşimleri yanında, kamusal ve yasal "halk sağlığı önlemleri" önemli bir role sahiptir (Yenen, 2020, s. 102). Bu noktada "bireyin davranışı ile grup riski arasındaki ilişki" (Lopes ve McKay, 2020) kitlelerin eğitimi, süreçle ilgili bilgi sahibi olmalarını gerekli kılmaktadır. Buna göre bireyin davranışı ve pandemi sürecine ilişkin tutumu, içinde bulunduğu grubu tümüyle etkilemektedir. Dolayısıyla yetişkinlerin öğrenmesi ve eğitiminin ve aynı zamanda yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak halk sağlığı ve sağlık okuryazarlığının önemli olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, pandemi sürecinde yetişkinlerin eğitimi ve öğrenmesini sağlık okuryazarlığı bağlamında incelemek, Covid-19 pandemisinden yansıyanlar ışığında yetişkinlerin eğitimi ve öğrenmesi üzerine çıkarımlarda bulunmak ve öneriler geliştirmektir. Bu amaçla ilk iki bölümde insanlığın tarihinde pandemiler ve yaşanmakta olan Covid-19 pandemisinin etkilediği alanlar ve gelecek öngörülerini ana hatlarıyla incelenmiştir. Daha sonra halk sağlığını geliştirmede bir araç olarak yetişkin eğitiminin rolü, yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı becerileri bağlamında irdelenmiştir. Son bölümde ise Covid-19

pandemisinden hareketle yetişkinler için başta sağlık olmak üzere yeni öğrenme alanları ve yetişkin eğitiminin katkısı üzerinde durulmuştur.

Geçmişteki Pandemilerden Covid-19'a: İnsan ve Virüsler

Virüslerin insanlardan daha eski olduğu, yaklaşık üç milyar yıldır var oldukları bilinmektedir (Balci, 2020). Virüslerin ayrıca, insanı insan yapan etkenlerden biri olduğu ve insan genomunun neredeyse yarısının virüs veya virüs benzeri parçalardan oluştuğu da ifade edilmektedir (Tarhan, 2020, s. 76-78). Antropoloji bilimi, insanlığın tarihinin aynı zamanda virüsler tarihi olduğunu göstermektedir. Örneğin 1520'de İspanyol kâşiflerin beraberindeki bir köleyle Meksika'ya ulaşan çiçek hastalığı, salgına dönüşerek Azteklerin neredeyse yarısının ölümüne neden olmuştur (Diamond, 2013). İnsanlık tarihinin mikropların yazdığı sayfalarla dolu olduğunu ifade eden Balci'ya (2020) göre Avrupa'da veba salgını, nüfusun %30-60'ının ölümüne yol açmıştır. İnsanlık tarihinin en büyük salgını olarak tanımlanan, I. Dünya Savaşı sonrasındaki 1918 İspanyol Gribi salgını ise 21 milyon insanın yaşamına mal olmuştur (Diamond, 2013). Diğer yandan İspanyol Gribi yanında, 1918'de Anadolu'da Kurtuluş Savaşı sırasında tifüs, verem, trahom ve sıtma gibi salgın hastalıklara yaygın olarak rastlandığı tarihi kayıtlarda yer almaktadır (Balci, 2020). Özetlemek gerekirse tarih, savaşlar kadar salgın hastalıklar nedeniyle de pek çok insanın yaşamının sona erdiğini bildirmektedir.

İnsanlığın yüz yüze geldiği ve küresel boyuttaki son Covid-19 pandemisi, varlığı "1920'lerden itibaren bilimsel olarak tanımlanan, insanlardaki versiyonunun ilk kez 1960'lı yıllarda keşfedildiği" koronavirüs ailesine ait bir virüs olan, yeni tip Koronavirüs kaynaklı bir pandemidir (Bakırcı, 2020, s. 64; Yenen, 2020). 2000'li yıllarda yaşanan SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome-Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu) ve MERS (Middle East Respiratory Syndrome-Orta Doğu Solunum Sendromu) salgınlarından sonra bilim insanlarının olası bir pandemi uyarısında bulunduğu (Bakırcı, 2020, s. 62) ifade edilmektedir. Bu nedenle Covid-19 pandemisi bilim insanları açısından "şaşırtıcı" veya beklenmeyen (Yenen, 2020) bir salgın olmamıştır (Pala, 2020a, s. 89). Diğer yandan Çin'in Wuhan Eyaleti'nde ortaya çıkan ve Çin tarafından 2019'un son gününde Dünya kamuoyuna açıklanan hastalık, başlangıçta pandemiden çok epidemik (bölgesel) bir salgın olarak algılanmıştır. Sonrasında bugünün küreselleşen dünyasının ulaşım imkânları (Bravo, 2020; Candansayar, 2020), seyahat yoğunluğu (Pala, 2020a), "ticaret ve insan, hayvan ve mal trafiği" (Yenen, 2020, s. 120) virüsün yayılım hızını artırarak dünyanın başka bölge ve ülkelerine taşınmasına neden olmuştur.

Virüsün Çin'de rastlanması ve tanımlanmasını takip eden süreçte, DSÖ yeni tip Koronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığını, önce "30 Ocak 2020'de uluslararası öneme sahip acil bir halk sağlığı durumu ilan etti" (Kartoğlu, 2020, s. 263) ve "yayılımın hızı ve enfeksiyonun şiddetinin yanı sıra üye ülkelerde görülen endişe verici eylemsizlik nedeniyle" de 11 Mart 2020 tarihinde küresel salgın (pandemi) ilan etmiştir (Ortaylı, 2020, s. 161). DSÖ'nün pandemi ilanını izleyen gün ve haftalarda her

ülke kendi acil önlemlerine yoğunlaşmıştır. Bu süreçte ilk olarak uygulamaya konulan kararlar arasında yalıtım ve karantina önlemlerine ek olarak sınırların kapatılması, sağlık personeli için koruyucu donanım stoklarının sağlanması ve kimi tüketim ve gıda ürünlerine ihracat yasağı gelmesi olmuştur (Balcı, 2020, s. 22). DSÖ'nün pandemi ilanının üzerinden geçen yaklaşık 26 ayda, dünyada 500 milyonu aşan hastalık tanısı konmuş kişi vardır ve toplam can kaybı da 6 milyonu aşmıştır. Son veriler hastalığa yakalananların %99'unun iyileştiğini gösterirken hastalıktan yaşamını yitirenlerin oranı %1'dir (Worldometer, 2022).

Covid-19'un pandemiye dönüşmesinin ardından yaşanan süreçte, DSÖ'nün ülkelere ilk çağrılarında biri mümkün olduğunca çok test yapmak olurken, bireyler için de sahadan toplanan veriler ışığında bir dizi korunma önlemleri dile getirilmiştir. Bireylerin alması gereken önlemler, kişisel temizliğe ve hijyene önem vermek, başlangıçta önerilmese de sonrasında gerekli hâle gelen maske kullanımı (World Health Organization [WHO], 2020) ve fiziksel uzaklığa ya da korunma uzaklığına dikkat etmek ve insanların yoğun olarak bulunduğu kalabalık yerlerden mümkün olduğunca kaçınmak olarak ifade edilmiştir. Sağlık otoriteleri tarafından duyurulan bu önlemler geçerliliğini korurken, bireylerin uyması gereken fiziksel uzaklığa özen göstermek, kalabalık ortamlarda uzun süre bulunmamak gibi toplumsal kurallar da öne çıkmaktadır. Diğer yandan DSÖ'nün pandemi ilanı ile birlikte, bu küresel salgından etkilenen ve ilerleyen zamanda etkilenebilecek alanlar uzmanlarca değerlendirilmiştir. Salgın sonrası olası dünya öngörülerini ise pandemi sürecindeki gelişmeler ışığında paylaşılmaya devam etmektedir.

Pandemi Sürecinin Etkilediği Başlıca Alanlar: Öngörüler ve Beklentiler

Covid-19'un küresel bir salgına dönüşmesi, küresel başa çıkma biçimlerini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, bugünün dünyasında birbirine bağlı hâle gelen ülkelerin aldıkları tekil önlemlerin küresel yansımaları olmaktadır. Bu bağlamda küresel iş birliği, yardımlaşma ve dayanışma düşüncelerinin sıkça vurgulanmasının yanında, yaşanan sürecin sağlıkla ilgili olması, hayatta kalmak için ortak akılla hareket etmenin önemini anlaşıldığı ifade edilmektedir (Bravo, 2020).

Yeni Koronavirüs "bireyler, toplumlar ve devletler üzerinde etkisini sürdürürken, dünya düzeyindeki bu sorun öncelikli olarak sağlık alanını ilgilendirirse de" (Erdem, 2020a, s. 11) virüsün sağlık sistemi dışında, insanla ilgili diğer alanlara etkileri tartışılmaya devam etmektedir. Öncelikle sağlık alanında, devletlerin sağlık kurumlarına, halk sağlığına ve tıp eğitimine daha fazla önem vereceği ve ulusların güvenliği bağlamında salgın hastalıkların da tehdit listesinde olacağı öngörülmektedir (Doster, 2020). Kuruç (2020), virüsün ekonomi üzerindeki derin etkilerini ve sağlıktan hareketle kamusal hizmetlerin önemini vurgulamaktadır. Pandemi sürecinin ekonomi üzerindeki mevcut ve olası etkilerinin, pek çok alan uzmanı tarafından sıklıkla dile getirilen başlıca konu olduğu görülmektedir.

Sağlık harcamaları, sağlık alt yapılarının yeterliliği gibi konular, doğrudan ekonomiye işaret etmektedir. Diğer yandan pandemi nedeniyle aksayan veya durma noktasına gelen küresel tedarik zincirleri ve ulaşım gibi sektörlerin durumu, ekonomik etkinliklerin işleyişini etkilemiştir. Erdoğan (2020), pandeminin ekonomik etkisinin öncelikle küresel ticarete tedarik zincirlerini bozarak reel ekonomide başladığını ifade etmektedir. Buna göre yaşanan sağlık krizi reel ekonominin yanında sosyal yaşamı ve finans sektörünü de etkilemiştir. Pandemi sonrasında hem ekonominin hem de eğitimin gelecekteki hayati belirleyeceğini öngören Sever (2020), eğitimin uzaktan da yapılabildiğinin görülerek okul kavramının önemini yeniden sorgulandığını, pandeminin öğretmenin yol gösterici, rehber yönünü daha çok ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Uzaktan öğretimde öğretmenin rolü yeniden tanımlanırken, uzaktan öğretim sistemi de çeşitli sorun alanlarını beraberinde getirmiştir. Bu sorun alanlarının başında uzaktan öğrenme olanaklarına her öğrencinin eşit şartlarda ulaşamaması ya da öğrencilerin %60 gibi önemli bir kısmının uzaktan sistemine erişememesi ve bu süreçte yaşanan öğrenme kayıpları gelmektedir (TEDMEM, 2020). Diğer yandan eğitimin çok yönlü bir yapı olması ve uzaktan öğretimin öğrencilerin sosyal yönden gelişmesine katkı aşamasında yetersiz kalması gibi çeşitli dezavantajlar, bu süreçte yaşananlar dikkate alınarak çeşitli olası etkileri gündeme taşımaktadır. Gümüş (2020), uzaktan ya da e-öğretim veya sanal eğitim yoluyla eşitsizliklerin artabileceğini belirtirken, eğitimin aynı zamanda diyalog yolu ile bilgi, beceri ve duyarlık gelişimi yönüne dikkat çekmekte, çevrim içi eğitim ile birlikte eleştirel düşünme ve bilişsel gelişim gibi eğitimin toplumsal ve insanlar arası ilişkiler yönünün olumsuz etkileneceğini öngörmektedir. Diğer yandan, bugünün teknolojik gelişmeleri ülkeleri eğitim sistemleri üzerinde daha fazla düşünmeye ve geleceğin dünyası ile uyumlu hâle getirmeye zorunlu kılmaktadır. Özdemir (2020), teknolojik alandaki ilerlemelerin bireylerin "işsiz" değil "işlevsiz" kalmasına neden olabileceğini, toplumların yeni nesillere sundukları eğitimin kalitesinin toplumların gelecekteki her tür alanda olası yarışlarında belirleyici etken olacağını ifade etmektedir. Özdemir ayrıca, eğitimde öğrenmeyi uygulamalı hâle getiren toplumların yakın geleceğin gelişmiş toplumu olmaya daha yakın olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre Freire'nin (2014) ezberci sistem yerine diyaloga ve sorun çözmeye dayalı yaklaşımının pandemi sonrası eğitim sistemlerinin yapılanmasında hareket noktalarının başında geleceği ileri sürülebilir.

Günay (2020), Covid-19 ile yaşanmakta olan sorunun küreselliğini vurgularken doğaya göre yaşama ve dünya vatandaşlığı kavramlarını yaşama geçirmenin öneminden bahsetmektedir. Pandeminin ortaya çıkmasının temel nedeni olarak doğa ve insan dengesinin bozulması olduğu saptamasını yapan bilim insanlarının görüşlerine dayanarak doğaya göre yaşama ile doğa eğitimlerine (Taluğ, 2020) ve sorunun küresel boyutuna dayanarak da küresel vatandaşlık

kavramlarına eğitimde yer verilmesinin bundan sonraki süreçte eğitim gündeminde yer alabileceği düşünülebilir.

Pandemi sürecinin ortaya çıkardığı bir diğer durum da birey ve grup ilişkisinin önemidir. Bu durum, bireyin hem kendisinin hem de diğerlerinin sağlığını koruma davranışının etik açıdan ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Etik bilinç, kendisi kadar diğerlerinin zarar görmemesi için karantina kurallarına uymak ve maske takmak gibi önlemlerinin bireyler tarafından uygulanması sorumluluğu olarak tanımlanmıştır (Erdem, 2020b; Kılıç, 2020). Dünyanın pek çok yerinde karantina önlemlerine uyulduğunun gözlenmesi, gelecekte etik bilincin güçleneceğinin işareti olarak ifade edilmektedir (Erdem, 2020b; Kuruç, 2020). Bu noktadan bakıldığında, pandemi sürecinin atlatılmasında bireyin davranışı kadar bireyin grup içi davranışlarının da önemli olması, etik davranışı gerekli kılmaktadır.

Salgın sonrası dünya ile ilgili beklenti ve öngörülerde dikkati çeken diğer başlıklar arasında iklim (Taluğ, 2020) ve gıda krizi-açlık riski ve Covid-19'la ortaya çıkan biyolojik kriz (Durmuş, 2020), yapay zeka teknolojileri, bu alanda ilerleme kat edilmesi ve otonom araçlar (Erdem, 2020b; Erdoğan, 2020; Özdemir, 2020), eğitimde farklılıklara dayalı öğretim süreçlerinde daha hızlı yol alınacağına ilişkin görüşler (Erdem, 2020b), “enformasyon teknolojilerine dayalı uzaktan çalışma” sistemleri (Erdoğan, 2020; Rittersberger-Tılıç ve Tılıç, 2020), yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir ekolojik çözümler (Gül, 2020), tarım sektörü ve her ülkenin kendi koşullarında sürdürülebilir gıda üretmesi (Karatepe, 2020) gelmektedir.

Covid-19 pandemisinin öncelikle sağlık alanı ile ilgili olması, ülkelerin hastalıkla baş etme yöntemlerine ve stratejilerine dikkatlerin çekilmesine neden olmuştur. Sürecin sağlıkla bağlantılı olarak etkilediği alanlara ilişkin saptamaların başında, küreselliğin bir yansıması olarak ekonomik sorunlar gelmektedir. Bu bağlamda iklim ve gıda krizi ile tarımsal üretime vurgu yapılırken, toplumsal yaşamda uzaktan çalışma sistemlerinin aktif hâle gelmesi ve eğitimde de uzaktan ya da sanal yöntemlerin yaşama dâhil olması ile pandemi sonrası yaşamın nasıl olacağına ilişkin çeşitli öngörüler dillendirilmiştir. Pandemi sürecine felsefi, teknolojik, sosyolojik ve eğitimsel açılardan değerlendirme yapılması gerekliliğini vurgulayan Erdem (2020b), “daha az çatışma daha çok uzlaş” öngörüsünde bulunurken, bu sürecin sosyal bilim alanlarının önemini gösterdiğini ifade etmektedir.

Pandemi sürecinde eğitim üzerine öngörüler çoğunlukla örgün ya da okul eğitimi sistemleri üzerinde yoğunlaşırken, etik bilinç, iklim ve gıda krizi ve bu alanlarla bağlantılı olarak sürdürülebilir gıda üretimi, uzaktan çalışma gibi konular doğrudan yetişkinlerin öğrenmesi ve eğitiminin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Covid-19 pandemisi örgün eğitim sistemleri ile yetişkin eğitimi sistemlerinin değişim ve dönüşümüne işaret etmektedir.

Pandemi sürecinin toplumsal etkilerinin yanında, mikro düzeyde sosyal psikolojik etkilerden bahsetmek mümkündür. Bu süreçte bireylerin hastalığın yayılmaması için alınan kamusal önlemlere

uyuma derecesi, bireyin bu süreçte gösterdiği davranış örüntülerinin sosyal psikolojik süreçlerle ilgili olduğu savunulabilir. Bireyin tek başına ve grup içindeki davranışı ile pandemi sürecine ilişkin tutumunun eğitime bağlantısı olmakla birlikte, pandemi süreci göstermiştir ki yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak sağlık eğitimi ve sağlık okuryazarlığı, yetişkinlerin eğitimi ve öğrenmesinde başta gelen konular arasında yer almaktadır.

Halk Sağlığını Geliştirmede Bir Araç Olarak Yetişkin Eğitimi

Yetişkin eğitimini gerekli kılan pek çok nedenden söz edilebilir. Bu nedenlerden biri, toplumsal yaşamda yetişkinlerin rol ve görevlerini yerine getirirken karşı karşıya kaldıkları problemleri çözmelerine yardımcı olacak araçları sunuyor olmasıdır. Yetişkinlerin günlük yaşamda öğrenme gereksinimi duyduğu pek çok konu alanı bulunmaktadır (European Association for the Education of Adults [EAEA], 2019). Covid-19 pandemisinin yetişkinlerin öğrenme gereksinimlerini yönlendirdiği alanların başında sağlık gelmektedir. Pandemi sürecinde bireyin edindiği bilgileri kavraması, hastalık ve bulaşma riskine karşı önlemlere uyması sağlık okuryazarlığını gerekli kılmaktadır (Paakkari ve Okan, 2020).

Okuryazarlıklar çağı olarak tanımlanabilecek 21. yüzyılın bilgi ve iletişim dünyası, bireylerin öğrenme alanlarına yeni okuryazarlıkları getirmiştir. Bu anlamda yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitiminin bir parçası olarak sağlık okuryazarlığının bireyin ve toplumun sağlığı açılarından önemi ve gerekliliği pandemi sürecinde öne çıkmıştır. “Sağlık okuryazarlığı Amerikan Tıp Kurumu (The American Medical Association [AMA]) tarafından reçeteleri, randevu kâğıtlarını ve sağlığa ilişkin diğer önemli materyalleri okuyup anlayabilme becerisi olarak tanımlanmıştır” (Sezgin, 2013, s. 77). Sağlık okuryazarlığının bireylerin sağlıkla ilgili bilgileri anlama, değerlendirme, kendilerine verilen tedaviyi uygulamaktan, ilaçların doğru kullanımı, sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanacağını bilmek, sağlıkla ilgili formları anlamak ve imzalamaya kadar geniş bir kapsama alanı bulunmaktadır (Çopurlar ve Kartal, 2016; Sezgin, 2013; Yılmaz ve Tiraki, 2016). Sağlık okuryazarlığı tanımında yer alan beceri ve tutumların kazanılması, etkili ve yaygın yetişkin eğitimi etkinlikleri ve programları ile mümkün olabilecektir.

Covid-19 hastalığının hızla yayılarak pandemiye dönüşmesi, bireylerin hastalıkla ilgili bilgi edinme, hastalıkla ilgili tutumlarını öne çıkarırken edindikleri bilgiyi yaşamlarına uyarlama davranışını zorunlu kılmıştır. Diğer yandan pandemi süreci, bireysel sorumluluğun bulaşma riskini azaltma ve toplu fayda sağlama üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Bu açıdan sağlık okuryazarlığının, bireylerin sağlık otoriteleri tarafından verilen tavsiyeleri kavramalarına ve bu anlayışı yaşamlarında eyleme dönüştürmelerine yardımcı olabileceği ifade edilmektedir (Paakkari ve Okan, 2020). Sağlıkla ilgili kararlarda bir arabulucu faktör olarak görülen sağlık okuryazarlığının düşük olması, “karar verme süreçlerine yönelik risk faktörü kabul edilmektedir” (Kartoğlu, 2020, s.

262). Dolayısıyla, bireylerin kendi sağlık durumları ile ilgili karar vermelerinde sağlık okuryazarlığı önemli bir etken olmaktadır.

Covid-19'un pandemi ilan edilmesini izleyen haftalarda ülkelerden gelen veriler ışığında, hastalıkla ilgili paylaşılan bilgilerden biri ileri yaşta ve kronik hastalığa sahip yetişkin bireylerin daha çok etkilendiği olmuştur (Şenol, 2020, s. 186). Sonraki aylarda elde edilen bilgiler, virüsün bireylerin sağlık geçmişlerine ve bağışıklık sistemlerine bağlı olarak farklı yaş gruplarında da yıkıcı etkilerinin olabileceğini göstermiştir (Balcı, 2020, s. 18; Şenol, 2020, s. 196). Bu nedenle yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak sağlık okuryazarlığının, orta ve ileri yetişkinlik dönemindeki yetişkinlerin yanında genç yetişkinler için de gerekliliği ve önemi ortaya çıkmaktadır. Farklı yetişkinlik dönemlerinde sağlık okuryazarlığı bilgi ve tutumlarını ölçmeye yönelik yapılan çalışmalar, yetişkin eğitiminin ve öğrenmesinin önemini ortaya koymaktadır (Çopurlar ve Kartal, 2016; Rüegg ve Abel, 2019).

Yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı düzeylerini ölçen pek çok ölçek bulunurken (Çopurlar ve Kartal, 2016; Yılmaz ve Tiraki, 2016), bu konu üzerine yapılan çalışmalar eğitim ve sağlık okuryazarlığı arasında doğrusal bir ilişkiye işaret etmektedir. Araştırmalarda, düşük sağlık okuryazarlığı ile kötü sağlık sonuçları arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. "Eğitim düzeyi düşük, geliri az olan, sağlık düzeyi kötü/çok kötü olan ve yüksek riskli hastaların sağlık okuryazarlığı puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir" (Uğurlu ve Akgün, 2019, s. 96). Bu durum istenilen sağlık sonuçlarının alınabilmesi için sağlık okuryazarlığının önemini vurgulamaktadır. Eğitim ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki, bireyin sağlık durumu ve sağlık okuryazarlığı arasında da bulunmaktadır. Buna göre bireylerin sağlığı ile yetersiz sağlık okuryazarlığı arasında doğrudan ilişki olduğu ifade edilmektedir (Yılmaz ve Çetinkaya, 2016).

Uluslararası Sağlık Okuryazarlığı Derneği, sağlık okuryazarlığının sağlıkta eşitsizlikleri azaltmada kullanılabileceğini belirtmekte ve Covid-19 sürecinde ise doğrudan sağlık okuryazarlığına işaret eden, pandemiyle ilgili yanlış bilgilerin ve kasıtlı bilgi çarpıtmanın yayılmasına dikkati çekmektedir (International Health Literacy Association [IHLA], 2021). Diğer yandan sağlık okuryazarlığını hedefleyen yetişkin eğitimi etkinlikleri, iyileştirilmiş sağlık durumuna katkı sağlayabilmektedir. Avustralya'da yapılan bir çalışmada dil, okuryazarlık, matematik bilgisini içeren standart yetişkin eğitimi programı ile bu eğitime ek olarak yetişkin eğitimi temelli bir sağlık okuryazarlığı programı karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, sağlık okuryazarlığı programındaki katılımcıların daha yüksek sağlık okuryazarlığı, daha fazla güven ve altı aylık program sürecinde daha fazla sağlık bilgisi puanı aldıkları ortaya çıkmıştır (McCaffery vd., 2019). Verney vd. (2018), düşük sağlık okuryazarlığına sahip yaşlı yetişkinlerin daha kronik sağlık koşullarına sahip olduklarını, daha kötü fiziksel işlevler ve daha kötü zihinsel sağlık sergilediklerini belirtmektedirler.

Rüegg ve Abel (2019), 18-25 yaş arasındaki genç yetişkinler üzerine yaptıkları ve sağlık okuryazarlığı ile sağlık çıktıları arasındaki ilişkileri araştırdıkları çalışmada, sağlık okuryazarlığının sağlık çıktıları ile olan ilişkilerinin sosyoekonomik, maddi, psiko-sosyal ve sağlıkla ilgili faktörlerle karıştırıldığını bulmuşlardır. Araştırmacılar sağlık okuryazarlığının nedensel önemine dikkat çekerek bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedirler. Genç yetişkinler arasında web tabanlı bir sağlık okuryazarlığı eğitiminin etkilerini araştıran Stassen, Grieben, Sauzet, Froböse ve Schaller (2020) ise bu konuda web tabanlı müdahalenin etkili olmadığını bulgulamışlardır ve bugünün medyası eğitim ortamında dijitalleşme olanakları sunarken, hem dijital hem de yüz yüze ortamlarda eğitim kurumlarında genç yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı bilgilerinin geliştirilmesini önermektedirler.

Yetişkinler ve sağlık okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmalarda, dünyada genel olarak yetişkinlerin sağlık okuryazarlığının düşük olduğu (Yılmazel ve Çetinkaya, 2016), buna göre “düşük sağlık okuryazarlık düzeyinin hasta memnuniyetini olumsuz etkilediği” (Çatı, Karagöz, Yalman ve Öcel, 2018, s. 67) ve “yetişkinlere yönelik sağlık okuryazarlığını arttırabilecek müdahalelere gereksinim bulunduğu” (Bakan ve Yıldız, 2019, s. 33) ifade edilmektedir. Sağlık okuryazarlığı bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesinde önemli bir araç olarak görülürken, sağlık okuryazarlığına sistemsel ve bireysel hazırlığın gerçek yaşamda yaşanan problemleri çözmede anahtar bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde temel bir hak olarak tanımlanan sağlığın korunmasında, koruyucu sağlık hizmetlerinin ve birinci basamak sağlık hizmetlerinin önemi, toplum sağlığı bağlamında bu alanın uzmanları tarafından sıklıkla dillendirilmektedir (Heper, 2020).

Yapılan çalışmalar, sağlık okuryazarlığı düzeyi ile sosyoekonomik düzey ve eğitim durumunun yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Pandemi özelinde ise Yenen (2020, s. 108-109) salgınların “genel olarak çalışan ve yoksul sınıflar aleyhine işlediğini” ve “salgınlarda başlıca etkilenenlerin yoksul kesimler olduğunu” belirtmektedir. Pala (2020b, s. 249-251) ise salgınlarda dezavantajlı kesimlerin daha fazla etkilendiğini, yoksulluk ve bulaşıcı hastalıkların sürekli etkileşim hâlinde olduklarını ifade ettikten sonra, 1918 grip pandemisinde de bireyler ve yakın çevresi dışında, ülkeler düzeyinde de yüksek gelirli ülkelere düşük gelirli ülkelere göre ölüm hızlarının daha düşük olduğunu eklemektedir. Toplumsal açıdan dezavantajlı grupların salgınlarda en çok etkilenen gruplar olduğundan hareketle, yetişkin eğitimi temelli sağlık okuryazarlığı eğitimlerinin toplumların dezavantajlı kesimlerini öncelikle gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Küresel düzeyde de gelir düzeyi düşük ülkeler, yetişkin eğitiminin öncelikli hedef kitlesini oluşturmaktadır.

Yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmalar, sağlık okuryazarlığı becerilerinin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde genişletilmesinde yetişkin eğitimi ve

öğrenmesinin rolüne işaret etmektedir. Covid-19 pandemisinin hızla yayılması ve bireylerin yaşamına doğrudan ve gözlemlenebilir etkileri, öncelikli olarak dezavantajlı gruplara yönelik yetişkin eğitimi temelli sağlık okuryazarlığı eğitimlerini, pandemi bağlamında bir eğitim alanı olarak öne çıkarmaktadır.

Pandemi Sürecinde Yetişkin Öğrenmesi ve Eğitimi: Öncelikli Gruplar ve Yeni Öğrenme Alanları

Covid-19 pandemisi, dünyada pek çok insanı karantina önlemleri kapsamında yaşadıkları alanlarda kalarak hem kendi sağlığını hem de diğerlerinin sağlığını koruma davranışına yönlendirmiştir. Pandemi aynı zamanda bireyler ile grup etkileşiminin önemini ortaya çıkarırken (Lopes ve McKay, 2020) diğerlerinin sağlığı için bireylerin önlemlere uymasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Maske takmak, korunma uzaklığına ve kişisel hijyen kurallarına uymak olarak ana hatlarıyla özetlenebilecek önlemlerin uyulmasında veya yerine getirilmesinde eğitimin önemli bir etken olduğu görülmüştür.

Pandemi önlemleri dünyanın pek çok yerinde vatandaşlar tarafından çoğunlukla uygulanırken, kurallara yeterince uyulmayan yer ve durumlarda hastalığın yayıldığı görülmüştür (Balci, 2020). Bu noktada salgınla başa çıkmada iki etken dikkati çekmektedir. İlki ülkelerin kamusal alanlarda yasal olarak aldığı önlemlerin niteliği ve hızı, ikincisi alınan önlemlere vatandaşların tutumu ve yerine getirme yeterlilikleridir (Saltık, 2020). Bu iki etkenden ikincisi olan pandemi ile baş etmede bireylerin tutum ve yeterlilikleri, yetişkin eğitimi ile doğrudan ilgili bir alan olarak öne çıkmaktadır. Yetişkinlerin pandemi önlemlerini uygulamalarında istekliliği önemli olup, bu önlemlerin benimsenmesinde ve katılımın sağlanmasında pandemiye ilişkin risk algısı önemli bir etken olarak ifade edilmektedir (Kartoğlu, 2020). Buna göre pandemiye ilişkin risk algısının oluşmasında yetişkinlere yönelik sağlık okuryazarlığı eğitimlerinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim “düşük sağlık okuryazarlığı karar verme süreçlerine yönelik “risk faktörü” kabul edilmektedir” (Kartoğlu, 2020, s. 262).

Covid-19 pandemisi, hastalıkla ilgili olarak yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı becerilerinin, sürecin yönetiminde önemli bir yapı taşı olduğunu göstermiştir. Bu anlamda örgün eğitim sistemi içinde yeterince yer veril(e)meyen pandemi gibi doğal afet farkındalığı üzerine yetişkin eğitiminin ikinci bir şans olduğu ileri sürülebilir. Yetişkin eğitimini gerekli kılan nedenlerden biri de örgün eğitimin tamamlayıcısı olması ve örgün eğitim sonrasında bilgi ve becerileri geliştirme olanakları sunmasıdır (Okçabol, 2006). Dolayısıyla, Covid-19 pandemisi gibi küresel toplumun yaşamını etkileyen durumlarda yetişkinlerin olası afet durumları üzerine eğitim almasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Araştırmalar, en çok eğitim gereksinimi duyanların dezavantajlı gruplar olduğunu göstermektedir. Buna göre eğitimde öncelikli gruplar olan dezavantajlı gruplar iki başlık altında

değerlendirilebilir. İlki pandemi sürecinde sağlık, ulaşım, taşımacılık, güvenlik gibi kritik sektörlerde çalışmak durumunda olan ve yaptığı iş nedeniyle dezavantajlı konumda olan yetişkinlerdir (Çarık, 2020). İkincisi ise araştırmalarda ortaya çıkan düşük sosyoekonomik ve eğitim durumunda olan ve buna bağlı olarak da düşük sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olan yetişkinlerdir (Pala, 2020b; Uğurlu ve Akgün, 2019).

Sağlık sisteminin her kademesindeki yetişkinlerin hem pek çoğunun doğrudan hastalığın tedavisinde görev almaları hem de Covid-19'un önceki virüslerden farklı olması nedeniyle eğitimde öncelikli gruplar arasında yer aldığı görülmektedir. Bu konuda sahada görevli sağlık çalışanı yetişkinler üzerine yapılan bir çalışmada, hastalıktan korunmaya yönelik verilen eğitimlerin yeterliliğinde kurumlar arasında farklar olduğu saptamasına yer verilmektedir (Gürer ve Gemlik, 2020). Pandemi sürecinde, gıda temininde ilk sıralarda yer alan marketler çalışmayı aralıksız sürdürmüştür. Diğer yandan pandemi süreci karantina ve yalıtım önlemleri nedeniyle internet alışverişlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Dolayısıyla gıda ve taşımacılık sektörlerinde çalışan yetişkinler eğitimde öncelikli diğer grubu oluşturmaktadır. Gıda ve taşımacılık sektörleri yanında, tedarik zincirlerinde çalışan yetişkinler, kritik sektörlerde üretimi aksatmadan çalışan işçiler, gazeteciler ve basın yayın emekçileri, vatandaşların önlemlere uymasını denetleyen toplumun güvenlik çalışanları, banka çalışanları, tarımsal üretim yapan yetişkinler eğitim gereksinimi öncelikli başlıca gruplar arasında yer almaktadır (Çarık, 2020; Lopes ve McKay, 2020).

Pandemi sürecinde eğitimde uzaktan sistemlere geçilmesi neredeyse her kademede görevli eğitimcilerin teknoloji okuryazarlığı becerilerinin sınanmasına neden olmuştur (Gümüş, 2020). Bu açıdan pandemi süreci, sağlık okuryazarlığının yanında teknoloji okuryazarlığı becerilerine duyulan gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Covid-19 pandemisinin on dördüncü ayından sonra sırasıyla turizm ve eğitim gibi insan hareketliliğinin fazla olduğu alanlarda görevli yetişkinlerin sağlık okuryazarlığını kapsayan afet bilinci eğitimlerinin gerekliliği öne çıkmıştır. Bu anlamda öğretim lideri olan öğretmenlerin ve diğer okul çalışanları ile hizmet sektöründe çalışan yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı eğitimleri pandemi sürecinde hareketliliğin yoğun olduğu alanlarda kilit bir öneme sahiptir (Lopes ve McKay, 2020).

Covid-19 pandemisi, yetişkinler için hastalıkla ilgili öğrenmeler yanında yaşam becerileri ile ilgili öğrenmeleri gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, pandemi süreci uzaktan çalışmadan teknoloji kullanımına, ebeveynlik görevlerinden sanal alışverişlerde veri güvenliği gibi pek çok alanda yetişkinlerin eğitim gereksinimlerini ortaya çıkarmıştır (Çarık, 2020; Erdoğan, 2020). Çoğunlukla informal öğrenme deneyimleri ile başa çıkılan bu alanların her biri pandeminin görünür kıldığı yetişkin öğrenme gereksinimlerine karşılık gelmektedir (Gümüş, 2020, s. 73). Diğer yandan, yetişkinlerin pandemi önlemleri ve seyri konusunda, özellikle medya tarafından bilgilendirmeleri

sırasında, terim ve adlandırmalarda anlaşılır bir dil kullanılması yetişkinlerin süreç hakkında daha bilinçli olmalarına katkı sağlayacaktır (Yenen, 2020). Bu anlamda, pandemi sürecinde sosyal medyanın etkin kullanımı ve doğru bilgiye ulaşmada bilgi okuryazarlığı becerileri, teknoloji ve bilgi paylaşımı alanında dikkate değer bir başka konu olmuştur (Günay ve Şişman, 2020). Dijital medyada kullanılan dil ve yayılan bilgiler yetişkinlerin pandemi sürecini takibi ve bilinçlenmesinde rol oynamaktadır (IHLA, 2021).

Pandemi süreci göstermiştir ki yetişkin eğitimi etkinliklerinin öncelikli gruptan başlanarak toplumun geneline yayılması olası afet süreçlerinin yönetilmesini kolaylaştıracaktır. Yetişkinlerin eğitimi, yasal önlemlerin parçası olduğu kadar, sağlık okuryazarlığı ve risk algısı bağlamında bu önlemlerin uygulanmasında da belirleyici olmaktadır (Kartoğlu, 2020). Dolayısıyla vatandaşların alınan önlemlere uyma derecesini belirleyen etken de eğitim olmaktadır. Bu noktada yetişkin eğitiminin önemi ve gerekliliği ortaya çıkarken, amacına uygun bir eğitim, yetişkinlerin beklenmedik durumlar karşısındaki tutum ve davranışında belirleyici olmasına ve durumu şeffaf biçimde kavramasına yardımcı olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Covid-19 pandemisi, önceki pandemilerle karşılaştırıldığında bugünün dünyasının sahip olduğu ulaşım olanakları sebebiyle hızla yayılmış ve kısa sürede pek çok ülkede yaşamı durma noktasına getirmiştir. Başlangıçta sağlık alanında ortaya çıkan bu durum, doğrudan veya dolaylı olarak pek çok alanı etkilemiştir. Sağlık harcamaları (koruyucu ekipmanlar, maske, hijyen ürünleri vb.) başta olmak üzere, temel gereksinimlerin karşılanması ve küresel tedarik zincirlerinin yapısı salgının ekonomik etkilerini görünür kılarken, pandemi ile eğitim sisteminin uzaktan öğrenme sistemlerine hızlı geçişi, eğitim eşitsizliğinin artmasına neden olmuştur. Geleceğin dünyasına ilişkin olarak gıdadan iklim krizine, politikadan yapay zekâyâ pek çok alanda öngörüler pandemi ile yeniden şekillenmiştir.

Bilim dünyası ve pek çok uzmana göre Covid-19 kaynaklı pandemi “ne ilk ne de son pandemi olacak”tır (Bakırcı, 2020, s. 72). Dolayısıyla insanlık pek çok defa dile getirilen “Pandemiler Çağı”nı yaşamaktadır ve bu durum yetişkinler açısından kapsamlı ve bilimsel verilerle güncellenen sağlık okuryazarlığı tabanlı yetişkin eğitimi etkinliklerinin önemini ortaya koymaktadır. Bireylerin pandemi önlemlerine uyma ve grup davranışı ile hastalığa karşı tutumu ülkelerin salgınla baş etme stratejilerinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Bu süreçte yaşam boyu öğrenmenin bir parçası olarak sağlık okuryazarlığı öne çıkmaktadır. Pandemi ile başa çıkmada, birey ve grup davranışının belirleyici olması eğitimi ilk sıraya koymaktadır. Yapılan çalışmalar sağlık okuryazarlığı becerileri ile eğitim ve sağlık durumunun doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle eğitim

seviyesinin düşük olduğu durumlarda, pandemi süreci ile başa çıkmada yetişkin eğitimi ve öğrenmesi önemli olmaktadır.

Sağlık okuryazarlığı, sağlık konusunda bilgi sahibi olmanın yanında, sağlık otoriteleri tarafından iletilen mesajları kavrama ve eksiksiz uygulayabilmeyi de kapsamaktadır. Pandemi sürecinde hastalıktan korunmak ve hastalığı yaymamak için bireyin yerine getirmesi beklenen davranışlardan daha kapsayıcı olan da kamusal ve yasal önlemlerin alınmasıdır. Yaşanan pandemi sürecinde gelinen noktada en etkili önlemin bireylerin tutum ve davranışlarının yanında, hastalığa yakalananların yalıtımı ve hastalanma riski olanların da karantina altında olması öne çıkmaktadır (Balci, 2020, s. 45). Bu önlemlerin yerine getirilmesinde de bireylerin eğitimi, bilgilendirilmesi öne çıkmaktadır. Bir başka ifade ile kamusal önlemlerle bireylerin bu önlemlere uyma davranışı ve tutumu hastalıkla baş etmede birbirini tamamlayan iki unsur olmaktadır.

Yetişkinlerin eğitimi ve öğrenmesi bağlamında, eğitim gereksinimi duyan grupların başında dezavantajlı gruplar gelmektedir. Sağlık, gıda, taşımacılık, basın, güvenlik gibi kritik sektörlerde görevli yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı becerilerini kazanmaları yetişkin eğitimi ve öğrenmesini gerekli kılmaktadır. Sağlık otoriteleri tarafından toplumun tamamını pandemi konusunda bilgilendirmeye yönelik çalışmaların düşük sosyoekonomik düzeydeki yetişkinleri öncelikle genişletilmesi, yetişkin eğitimi temelli sağlık okuryazarlığı eğitimleri ile olanaklı görünmektedir. Diğer yandan pandeminin, Türkiye gibi pek çok ülkede, süreç içinde hem virüsün davranışının tanınması hem de aşı gibi güvenli biyolojik ürünlerin geliştirilmesi ve uygulanmaya başlanmasıyla hızını azaltmakla birlikte yeni varyantlarla yayılma seyrini sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu durum yetişkinlerin önlemlere uyma derecesinin araştırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Dünyanın karşı karşıya kaldığı pandemi, yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı becerilerinin sorgulanmasına neden olurken, yeni öğrenme alanlarının da gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu öğrenme alanlarının başında pandemiye neden olan koşullar gelmektedir. Pandemi sürecinin başından itibaren tartışılan ve gündemde yer alan konulardan biri de salgının nedenleri bağlamında doğa-insan dengesinin bozulması, insanmerkezciliğin çevresel sorunların önde gelen nedenlerinden biri olduğu gerçeğidir (Balci, 2020, s. 119). İnsanın doğa ile etkileşimi sonucunda etkileri giderek daha fazla görülen iklim değişikliği, bir yandan iklim krizine evrilirken diğer yandan bulaşıcı hastalıklara zemin hazırlamaktadır (Pala, 2020a). Toplumların yaşamını etkileyen salgınlar çok yönlü bir yapıya sahip olup tıbbi, ekonomik yönlerinin yanında salgının seyrinin bir ayağının toplum ve onun eğitimi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Yenen (2020, s. 116), salgının nasıl evrileceği konusunda alınması gereken toplumsal önlemlerin yanında bu önlemlere toplumun katılımına dikkati çekmekte, eğitimlerin kurslarla sağlanması ve toplum eğitimi için ekiplerin hazırlanmasını önermektedir. Buna göre toplumun salgın önlemlerini uygulamasında yetişkin eğitime önemli bir görev düşmektedir.

Son olarak salgının pek çok alanda değişimlere neden olacağını ve yeni salgınların kaçınılmaz görüldüğünü vurgulayan Candansayar (2020, s. 369), toplum için kapsamlı koruyucu ruh sağlığı programlarının hazırlanması gerektiğini ifade etmektedir.

Yetişkin eğitimi ulusal düzeyde acil durumlara hazırlanmada en temel araçlardan biridir. Ulusal bir afet durumunda vatandaşların nasıl bir tutum ve davranış içerisinde hareket edecekleri önceden eğitim yoluyla kazandırılabilir ve süreç daha az kayıpla planlı biçimde yürütülebilir. Bu bağlamda, yetişkin eğitimi ve öğrenmesine ulusal acil planlama stratejisinin ön hazırlık aşamasında yer verilmeli ve yetişkin eğitimi acil durumun bir parçası olmalıdır. Olası acil durumlara (pandemi, sel, yangın, deprem vb.) karşı yetişkinlerin eğitimi çalışmaları düzenlenmeli, konu ile ilgili farkındalık eğitimlerine yetişkin eğitimi etkinlikleri içerisinde yer verilmelidir.

Sonuç olarak Covid-19 pandemisi acil durumlara hazırlıklı olmada eğitimin önemini öne çıkarmıştır. Araştırmalar, sağlık okuryazarlığı becerilerinin toplumun tüm kesimlerini ve her acil durumu kapsayacak biçimde genişletilmesinde yetişkin eğitiminin rolüne işaret etmektedir. Diğer yandan pandemi dışında deprem, sel, orman yangınları gibi diğer afetlerin yönetiminde yetişkinlerin eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Özetle Covid-19 pandemisi, tüm afet durumlarında sürecin yönetilmesinde ve sağlıklı bir şekilde atlatılmasında eğitimin yaşamsal bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Covid-19 sürecinin etkilerinin ve yetişkinlerin başta sağlık olmak üzere çeşitli alanlarda eğitim gereksinimlerinin tartışıldığı bu çalışma sonucunda şu öneriler geliştirilmiştir:

Pandemi sürecinin yetişkinlerin sağlık okuryazarlığı ve afet bilinci konularında eğitim gereksinimlerini görünür kılmamasından hareketle, sağlık sektörü yanında toplumda hastalığın bulaşma riskinin fazla olduğu gıda, ulaşım, güvenlik, eğitim, turizm gibi kritik sektörlerde çalışan yetişkinler ile araştırmaların işaret ettiği dezavantajlı grupların Covid-19 ve sağlık okuryazarlığı eğitimi almaları sağlanmalıdır. Ulusal afet stratejilerinde yetişkinlerin eğitimi ve öğrenmesine yer verilerek eğitim içeriği ve kapsamı ile afet sırasında yapılması gerekenler, ulusal afet eylem planının bir parçası olmalıdır.

Pandemi sürecinde vatandaşların Covid-19 önlemlerine niçin yeterli düzeyde uymadıkları araştırılmalı ve araştırma bulgularına dayanarak sağlık okuryazarlığı üzerine yetişkinler için eğitim ve öğrenme etkinlikleri ve programları oluşturulmalıdır. Yapılan çalışmalarda yer verilen sağlık bilgisi ve eğitim durumu arasındaki doğrusal ilişkiden hareketle, yetişkin eğitimi etkinliklerinde eğitim düzeyinin düşük olduğu yerler ve bölgeler öncelikli olmalıdır.

Pandemiye neden olan sürecin anlaşılması bağlamında sağlık okuryazarlığı eğitimlerinin yanında çevre ve doğa eğitimleri, örgün eğitimdeki çağ nüfusuna ek olarak farkındalık eğitimleri biçiminde uygulamaya dayalı etkinlikler yoluyla yetişkinlere sunulmalıdır.

Pandemi sürecinde bilgi paylaşımında sosyal medyanın, eğitim, uzaktan çalışma, alışveriş gibi alanlarda da bilgisayar ve internetin daha fazla kullanılmasından hareketle, yetişkinlere yönelik bilgi okuryazarlığı ve teknoloji okuryazarlığı konulu eğitimler düzenlenmelidir.

Kaynaklar

- Abacıoğlu, H. & Badur, S. (2020). COVID-19 etkeni SARS-CoV-2'nin virolojik özellikleri. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19* içinde (s. 165-184). İstanbul: Ayrıntı.
- Bakan, A. B. & Yıldız, M. (2019). 21-64 yaş grubundaki bireylerin sağlık okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesine ilişkin bir çalışma. *Sağlık ve Toplum*, 29(3), 33-40. <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TXpRMk1EZzVPUT09/21-64-yas-grubundaki-bireylerin-saglik-okuryazarlik-duzeylerinin-belirlenmesine-iliskin-bir-calisma> sayfasından erişilmiştir.
- Bakırcı, Ç. M. (2020). Evrim, evrim, evrim: Her yerde işliyor. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19* içinde (s. 46-74). İstanbul: Ayrıntı.
- Balcı, C. (2020). *İçimizdeki yabancı: Virüs*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Bravo, I. B. (2020). Dayanışma ve yardımlaşma değerlerini gözeten dünya bilinci. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 19-23). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Candansayar, S. (2020). Salgınlar ve ruh sağlığı. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19* içinde (s. 347-370). İstanbul: Ayrıntı.
- Çarık, Ş. (2020). COVID-19'un çalışma yaşamına ve basına etkileri üzerine bir inceleme. Ş. Çarık (Der.), *Koronavirüs sonrası dünyanın sonu mu yoksa yeni bir başlangıç mı?* içinde (s. 171-187). İstanbul: Halk Kitabevi.
- Çatı, K., Karagöz, Y., Yalman, F. & Öcel, Y. (2018). Sağlık okuryazarlığının hasta memnuniyeti üzerine etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 67-88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/529390> sayfasından erişilmiştir.
- Çopurlar, C. K. & Kartal, M. (2016). Sağlık okuryazarlığı nedir? Nasıl değerlendirilir? Neden önemli? *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10(1), 42-47. <https://doi.org/10.5455/tjfmpe.193796>
- Diamond, J. (2013). *Tüfek, mikrop ve çelik insan topluluklarının yazgıları*. (Ü. İnce, Çev.). Ankara: TÜBİTAK.
- Doster, B. (2020). Daha korumacı, daha ketum, daha kuşkucu devlet yapılanması. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 25-30). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Durmuş, M. (2020). Kapitalist sistemi bütünüyle değiştirmek için tarihi fırsat. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 31-42). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Erdem, H. (2020a). Önsöz. H. Erdem (Ed.), *Corona sonrası dünyaya bakış* içinde (s. 11-12). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Erdem, H. (2020b). Çatışmalar yerine uzlaş. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 43-46). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Erdoğan, S. (2020). İstihdam krizinin sosyal krize dönüşmesi. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 47-64). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- EAEA. (2019). EAEA Policy Paper Life Skills and Participation in Adult Learning. https://eaea.org/wp-content/uploads/2020/01/Life-skills-and-participation-in-adult-learning_December-2019.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Freire, P. (2014). *Ezilenlerin pedagojisi*. (D. Hattatoğlu & E. Özbek, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gül, H. (2020). İleri teknoloji kullanan sektörler, siber ve sanal dünya. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 65-70). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Gümüş, A. (2020). Toplumsuz küreselleşmeye doğru. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 71-74). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Günay, D. & Şişman, B. (2020). Bilgi ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı. D. Öğretir-Çelik & M. N. Tuğluk (Ed.), *Eğitimde ve endüstride 21. yüzyıl becerileri* (4. b.) içinde (s. 257-275). Ankara: Pegem Akademi.
- Günay, M. (2020). Küreselciliğin sonu. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 75-82). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Gürer, A. & Gemlik, H. N. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde sahada olan sağlık çalışanlarının yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri üzerine nitel bir araştırma. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi*, 4(2), 45-52. <https://doi.org/10.29228/JOHSE.3>
- Heper, G. (2020). Sağlıkta sosyalizasyon nasıl başarılı? Ş. Çarık (Der.), *Koronavirüs sonrası dünyanın sonu mu yoksa yeni bir başlangıç mı?* içinde (s. 43-78). İstanbul: Halk Kitabevi.
- IHLA. (2021). Global Health Literacy Summit. <http://www.ihlasummit2021.org/program.asp> sayfasından erişilmiştir.
- Karatepe, Y. (2020). Küresel ekonomik etki alanını genişletme mücadelesi. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni* içinde (s. 83-90). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Kartoğlu, Ü. (2020). Sağlıkta toplumsal cehalet ve risk algılaması üzerine: Bitmeyen yolculuk ve 5C. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19* içinde (s. 262-274). İstanbul: Ayrıntı.
- Kılıç, T. (2020). "Sahip olma" kültüründen "yaşamdaşlık" kültürüne dönüşümün önemli bir kavşağı olarak COVID-19 salgını. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19* içinde (s. 315-323). İstanbul: Ayrıntı.

- Kuruç, B. (2020). Sakin güç bilim (önsöz). H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni içinde* (s. 7-18). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Lopes, H. & McKay, V. (2020). Adult learning and education as a tool to contain pandemics: The COVID-19 experience. *International Review of Education*, 66, 575-602. <https://doi.org/10.1007/s11159-020-09843-0>
- McCaffery, K. J., Morony, S., Muscat, D. M., Hayen, A., Shepherd, H. L., Dhillon, H. M., ... & Nutbeam, D. (2019). Evaluation of an Australian health literacy program delivered in adult education settings. *HLRP: Health Literacy Research and Practice*, 3(3), 42-57. <https://doi.org/10.3928/24748307-20190402-01>
- Okçabol, R. (2006). *Halk eğitimi (Yetişkin eğitimi)* (3. b.). Ankara: Ütopya.
- Ortaylı, N. (2020). Dünya sağlık örgütü nasıl çalışır, pandemideki rolü nedir? O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 151-164). İstanbul: Ayrıntı.
- Özdemir, S. (2020). Emegün dönüşümü ve tekno-burjuvanın doğuşu. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni içinde* (s. 91-96). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Paakkari, L. & Okan, O. (2020). COVID-19: health literacy is an underestimated problem. *The Lancet Public Health*, 5(5), E249-E250. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30086-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30086-4)
- Pala, K. (2020a). İklim krizi bulaşıcı hastalıklar bakımından ne vaat ediyor? O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 84-97). İstanbul: Ayrıntı.
- Pala, K. (2020b). Halk sağlığı: salgınlar ve sosyal sınıflar. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 249-261). İstanbul: Ayrıntı.
- Rittersberger-Tılıç, H. & Tılıç, L. M. (2020). COVID-19 sosyolojisi. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 296-313). İstanbul: Ayrıntı.
- Rüegg, R. & Abel, T. (2019). The relationship between health literacy and health outcomes among male young adults: exploring confounding effects using decomposition analysis. *International Journal of Public Health*, 64, 535-545. <https://doi.org/10.1007/s00038-019-01236-x>
- Saltık, A. (2020). Yeni koronavirüs-19 salgını ve tıbbi-ekonomi-politik seyir defteri. Ş. Çarık (Der.), *Koronavirüs sonrası dünyanın sonu mu yoksa yeni bir başlangıç mı?* içinde (s. 11-41). İstanbul: Halk Kitabevi.
- Sever, M. (2020). Eğitim alanında sosyolojik, psikolojik ciddi derinlikler. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni içinde* (s. 97-102). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Sezgin, D. (2013). Sağlık okuryazarlığını anlamak. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*[Özel Sayı], 73-92. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/en/download/article-file/82916> sayfasından erişilmiştir.

- Stassen, G., Grieben, C., Sauzet, O., Froböse, I. & Schaller, A. (2020). Health literacy promotion among young adults: a web-based intervention in German vocational schools. *Health Education Research*, 35(2), 87–98. <https://doi.org/10.1093/her/cyaa001>
- Şenol, E. (2020). COVID-19: Nasıl bir hastalık? O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 185-197). İstanbul: Ayrıntı.
- Taluğ, C. (2020). Serbest piyasaya dayalı küresel tarım-gıda sisteminin derinleştirdiği eşitsizlik. H. Erdem & I. Kansu (Yay. Haz.), *Salgın sonrası yeni dünya düzeni içinde* (s. 103-110). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tarhan, Ç. (2020). Virüslerin insan evrimindeki rolü. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 75-83). İstanbul: Ayrıntı.
- TEDMEM. (2020). COVID-19 Sürecinde Eğitim: Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (TEDMEM Analiz Dizisi 7). Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- Uğurlu, Z. & Akgün, H. S. (2019). Sağlık kurumlarına başvuran hastaların sağlık okuryazarlığının ve kullanılan eğitim materyallerinin sağlık okuryazarlığına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 96-106. <https://doi.org/10.26559/mersinsbd.449973>
- Verney, S. P., Gibbons, L. E., Dmitrieva, N. O., Kueider, A. M., Williams, M. W., Meyer, O. L., ... & Marsiske, M. (2018). Health literacy, sociodemographic factors, and cognitive training in the active study of older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 34(4), 563-570. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/gps.5051> sayfasından erişilmiştir.
- WHO. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: When and how to use masks. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/when-and-how-to-use-masks> sayfasından erişilmiştir.
- Worldometer. (t.y.). COVID-19 Coronavirus Pandemic. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> sayfasından erişilmiştir.
- Yenen, O. Ş. (2020). Epidemiyoloji ve pandemi. O. Ş. Yenen & S. Badur (Ed.), *Pandemi ve COVID-19 içinde* (s. 98-128). İstanbul: Ayrıntı.
- Yılmaz, M. & Tiraki, Z. (2016). Sağlık okuryazarlığı nedir? Nasıl ölçülür? *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(4), 142-147. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752999> sayfasından erişilmiştir.
- Yılmazel, G. & Çetinkaya, F. (2016). Sağlık okuryazarlığının toplum sağlığı açısından önemi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(1), 69-74. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1448870518>

Extended Summary

The Covid-19 caused by the coronavirus has turned into a pandemic by spreading to many countries of the world more rapidly than the previous epidemics experienced by humanity. The pandemic has caused a change in life routines with quarantine practices and disease prevention measures almost all over the world. Although the pandemic is related to health, it has directly or indirectly affected other areas besides the healthcare field. Accordingly, education, economy, and social life are the first and most affected areas in the pandemic process. While there has been a transformation to the distance education system in the school education, new learning areas have emerged in the adult education, especially in the field of health, for adults. The aim of this study is to examine the education and learning of adults during the pandemic in the context of health literacy, to make inferences and put forward suggestions on this, in the light of the reflections of the Covid-19 pandemic.

Viruses, which are known to be older than humans, have caused many diseases in the past and cost the lives of millions of people. Chicken pox in Central America, the plague in Europe, and the Spanish flu of 1918 are among the major epidemics humanity has experienced. Covid-19, on the other hand, is a pandemic caused by a new type of coronavirus, a virus belonging to the coronavirus family, whose existence has been identified since the 1920s. Unlike previous epidemics, Covid-19 has rapidly spread from many parts of the world and turned into a pandemic due to the transportation possibilities of today's world. After the World Health Organization declared Covid-19 a pandemic in March 2020, protection measures for the community were announced in addition to isolation and quarantine measures. Precautions to be taken by individuals are expressed as giving importance to personal hygiene, using masks, paying attention to physical or protection distance, and avoiding the crowds as much as possible.

The pandemic has directly or indirectly affected many areas such as economy, trading, transportation, especially education and social life. In this process, while distance education or e-learning comes to the fore during and after the pandemic, specialists draw attention to the nature and human balance, ethical awareness, climate change, food crisis, and artificial intelligence regarding the pandemic. During the pandemic, while predictions on education mostly focus on school education systems; issues such as ethical awareness, climate and food crisis, sustainable food production and working from home directly reveal the importance of adult learning and education. Therefore, the Covid-19 pandemic points to the change and transformation of school education and adult education systems. Although the individual's behavior alone and in a group and his/her attitude towards the pandemic are related to education, the pandemic process has shown that as a part of lifelong learning, health education and health literacy are among the leading issues in adult education and learning.

One of the reasons why adult education is necessary is that it provides tools to help adults solve the problems they face in life while fulfilling their roles and duties. Health is one of the areas where the Covid-19 pandemic directs the learning needs of adults. It requires health literacy for an individual to understand the information he/she has acquired during the pandemic and to comply with the measures taken against the risk of disease and transmission. Health literacy has a wide scope, from understanding and evaluating health-related information, to applying the given treatment, to using medicines correctly, to knowing how to benefit from health services, and to understanding and signing health-related forms. Studies have found a correlation between low health literacy and poor health outcomes. This situation emphasizes the importance of health literacy in order to achieve desired health outcomes.

Researches on adult health literacy are pointed to the role of adult education and learning in expanding health literacy skills to include the whole society. The rapid spread of the Covid-19 pandemic and its direct and observable effects on the human life highlight adult education-based health literacy education, primarily for disadvantaged groups, as an educational field.

While pandemic measures are mostly implemented by citizens in many parts of the world, it has been observed that the disease spreads in places and situations where the rules are not followed adequately. At this point, two factors stand out in coping with the pandemic: The first is the quality and speed of the legal measures taken by the countries in public places, and the second is the attitude of the citizens to the measures taken and their ability to fulfill them. The attitudes and competencies of individuals in coping with the pandemic, which is the second of these two factors, come to the fore as a field directly related to adult education. The Covid-19 pandemic has shown that adults' health literacy skills in relation to the disease are an important building block in the management of the process. In this sense, it can be argued that adult education is a second chance on the awareness of natural disasters such as pandemics, which are not given enough place in the school education system.

Researches show that those who need education the most are the disadvantaged groups. Accordingly, disadvantaged groups, which are priority groups in education during the pandemic can be evaluated under two headings. The first is the adults who have to work in critical sectors such as health, transportation, and security during the pandemic and are in a disadvantageous position due to their work. The second one is the adults with low socioeconomic and educational status, and as a result, who have a low level of health literacy as revealed by the researches.

Adult education is one of the most basic tools in preparing for emergencies at the national level. In case of a national disaster, the attitude and behavior of the citizens can be gained through training in advance and the process can be carried out in a planned manner with less loss. The Covid-

19 pandemic has highlighted the importance of education in emergency preparedness. Researches point to the role of adult education in expanding health literacy skills to cover the whole community and every emergency.

As a result of this study, the recommendations are as follows: Adult education and learning should be included in national disaster strategies, and the content and scope of education and what to do during a disaster should be a part of the national disaster action plan. It should be investigated why citizens do not comply with the Covid-19 precautions adequately during the pandemic, and education and learning programs for adults on health literacy should be organized based on the research findings. In the context of understanding the process that caused the pandemic, in addition to health literacy education, environment and nature education should be offered to schoolchildren and to adults through practice-based activities in the form of awareness education.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Bu araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde sadece tek bir araştırmacı yer almıştır.

Destek ve Teřekkür Beyanı

Bu araştırmada herhangi bir kurum, kuruluş veya kişiden destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Araştırmacının araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma derleme türünde olduğundan etik kurul kararı gerektirmemektedir.